

فتح المبین دید دیگری چرا؟

غلامعلی رشید*

اشاره؛ عملیات فتح المبین یکی از عملیات های بزرگ دوران هشت سال دفاع مقدس است که در سال دوم جنگ، در غرب رودخانه کرخه توسط فرماندهان و رزمندگان اسلام طراحی و با موفقیت اجرا شد. مجموعه ای از حوادث و شرایط همراه با ابعاد، کیفیت و بی آمدهای عملیات فتح المبین موجب گشت تا همواره از این عملیات به عنوان یک رویداد تاریخی و حماسه ای بزرگ یاد شود؛ نکته ای که علاوه بر فرماندهان و کارشناسان داخلی مورد اعتراف شخصیت ها و فرماندهان عراقی و همچنین کارشناسان خارجی جنگ ایران و عراق نیز قرار گرفته است. پرسش اساسی این است که چرا عملیات فتح المبین به یک رویداد تاریخی و یک حماسه بزرگ تبدیل شد؟

پرسش فوق همراه با سؤالات مهم دیگری مانند: دلایل طراحی عملیات در آن مقطع - حدود ۲۰ ماه پس از آغاز جنگ -، اهمیت و ضرورت انجام عملیات، آثار و کارکردهای عملیات و ضرورت های مطالعه و بررسی آن، مجموعه سؤالاتی هستند که در سخن رانی سردار سرلشکر پاسدار غلامعلی رشید - جانشین رئیس ستاد کل نیروهای مسلح - به طور اجمالی به آن اشاره شده است.

مقدمه:

بسیار بزرگی را به خود اختصاص داد.

از نظر بین المللی نیز جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در سال های پایان دوران جنگ سرد اتفاق افتاد؛ دورانی که رقابت دو بلوک شرق و غرب موجب ایجاد فضاهای ژئوپلیتیکی حساسی شده بود. در این دوران قدرت های بزرگ با حمایت از یک طرف جنگ، در صدد توسعه حوزه منافع حیاتی خود برآمدند. با نگاهی به برخی از جنگ های این دوره مانند جنگ ویتنام، جنگ دو کره و جنگ اعراب و اسرائیل مشاهده می شود که هر کدام از قدرت های بزرگ از یک طرف جنگ حمایت کرده اند، اما در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران می بینیم که هر دو ابرقدرت شرق و غرب و همه قدرت های بزرگ دیگر به حمایت از عراق برخاستند و مردم ایران تنها با اتکال به خداوند، رهبری و ایمان به دفاع از سرزمین خود پرداختند

مجموعه ای از حوادث دوران جنگ تحمیلی حتی برای کسانی که جزء حماسه سازان آن دوران بوده اند، بسیار متأثر کننده است؛ چرا که این جنگ از نظر تاریخی جزء بی سابقه ترین جنگ هایی بوده که ملت ایران در ۳۰۰ سال گذشته متحمل شده است. در دوران جنگ تحمیلی بین دو سه میلیون رزمنده ایرانی در مدت هشت سال با ارتش سراسر مسلح و مجهز عراق جنگیدند. ملت ایران در این جنگ طعم شیرین دفاع از تمامیت ارضی و منافع ملی کشور را با وجود تمامی سختی ها و مشقت های آن چشیدند. از نظر گستردگی پنج تا شش استان از ایران و هفت تا هشت استان از کشور عراق همراه با نبردها، ناوها و قایق ها در بخش بزرگی از خلیج فارس و نیز استفاده از انواع موشک ها و هواپیماهای جنگی فضای جغرافیایی

* یادآوری می شود در مراسم گرامی داشت بیست و سومین سال روز عملیات فتح المبین در تاریخ ۱۳۸۳/۱۲/۲۸ در شهر دزفول بیان شده است.

و این نیز یکی از ویژگی‌های هشت سال دفاع مقدس می‌باشد.

پرسش اساسی که در آستانه سال‌گرد این عملیات پیش روی قرار دارد، این است که چرا عملیات فتح‌المبین به یک رویداد تاریخی و یک حماسه بزرگ تبدیل شد؟ البته این سؤال را می‌توان برای سایر عملیات‌های بزرگ نیز مطرح ساخت. اساساً چه نیازی به بزرگ‌داشت این عملیات‌ها وجود دارد؟ کارکرد این عملیات‌ها چیست؟ برای استفاده از تجربه‌ها و دست‌آورد‌های مهم این عملیات‌ها چه تلاش‌هایی صورت گرفته و می‌گیرد؟ پاسخ به این پرسش‌ها بیش از هر چیز مستلزم بررسی و مطالعه عمیق حوادث جنگ می‌باشد.

بُعد نظامی عملیات

ساده‌ترین عبارت‌هایی که در مورد عملیات فتح‌المبین بیان می‌شود این است که "عملیات خیلی بزرگی بود". "بزرگ‌ترین عملیات در دو سال اول جنگ بود". و ... اما عمق بخشیدن به مسئله ایجاب می‌نماید تا پرسش‌های اساسی و مهم تری را مورد توجه قرار دهیم. تنها با پاسخ به این پرسش‌هاست که می‌توان ابعاد و کارکردهای آن را روشن ساخت. برخی از این پرسش‌ها عبارت‌اند از: چرا سرزمین‌های اشغالی غرب کرخه باید پس از حدود بیست ماه از سپری شدن زمان جنگ، در این عملیات آزاد شوند؟ آیا نیروهای مسلح ایران قبل از این عملیات توان آزادسازی این سرزمین‌ها را داشتند؟ اگر داشتند، چرا صبر کردند؟ آیا قبل از فتح‌المبین، عملیات دیگری هم برای آزادسازی این مناطق صورت گرفته بود؟ اگر پاسخ مثبت است، چرا موفق به آزادسازی نشدند؟ پرسش‌های زیادی در کنار این پرسش‌ها مطرح است که تنها با پاسخ دادن به آنها بزرگی و عظمت عملیات فتح‌المبین از بُعد نظامی مشخص می‌شود.

به عبارت دیگر سؤالاتی از این قبیل بیان‌گر این مسئله است که اجرای عملیات فتح‌المبین از وقوع تحولی بزرگ

در سال دوم جنگ حکایت دارد. اجرای موفقیت‌آمیز عملیات فتح‌المبین در دومین سال جنگ در حالی صورت گرفت که نیروهای مسلح کشور تا کنون قادر به ایجاد بازدارندگی در مقابل دشمن نشده بودند. دشمن حدود ۲۰ هزار کیلومتر از سرزمین ایران را به اشغال درآورده بود و پیروزی نظامی ایران در عملیات فتح‌المبین پس از یک سری عملیات‌های ناموفق، ناکامی‌ها و شکست‌ها بوده است.

قبل از فتح‌المبین عملیات‌های بزرگی انجام شد، اما به موفقیت نرسیدند. به نظر می‌رسد با بررسی این شکست‌ها، راز موفقیت عملیات فتح‌المبین کشف شود. شعار معروف "زمین می‌دهیم و زمان می‌گیریم" استراتژی آن دوران بود. بنی‌صدر که در آن زمان رئیس جمهور کشور بود و فرماندهی کل نیروهای مسلح را نیز در اختیار داشت با این طرز تفکر و یک ماه پس از تجاوز صدام به کشور، ادعا کرد که در منطقه غرب کرخه با دو لشکر به نیروهای عراق - که در آن زمان دو لشکر بیشتر نبودند - حمله کرده و این مناطق را آزاد می‌کند. اما همان‌طور که مشاهده می‌شود، در سال اول جنگ دست نیروهای مسلح کشور به خاکریز عراقی‌ها هم نرسید. بنی‌صدر در سال اول جنگ چهار عملیات انجام داد و خداوند توفیق پیروزی را در هر چهار عملیات از وی گرفته بود. تجزیه و تحلیل علل ناکامی تلاش‌های بنی‌صدر برای آزادسازی مناطق اشغالی بسیار مهم است. پیروزی در عملیات فتح‌المبین به منزله ظهور قدرت دفاعی جدید بود. در این عملیات ما شاهد بروز تحول در تفکر دفاعی، ماهیت، روش و نوع فرماندهی و کنترل و تاکتیک‌ها هستیم. بدیهی است بررسی دقیق آنها از حوصله این گفتار خارج است و به فرصت دیگری موکول می‌گردد.

بعد امنیت داخلی عملیات

عملیات فتح‌المبین از بعد شرایط سیاسی داخلی

کشور نیز حائز اهمیت فراوان است. کشور قبل از آغاز جنگ دچار چالش‌های سیاسی و امنیتی شده بود. گروه‌های متعدد و معاند با انقلاب اسلامی با پشتیبانی بیگانه نسبت به ایجاد بی‌ثباتی و ناامنی در بسیاری از نقاط کشور اقدام می‌کردند. هم‌زمان با وقوع این تحولات سیاسی در داخل کشور بود که تجاوز دشمن از خارج هم آغاز شد.

بنابراین عملیات فتح‌المبین را نه تنها باید پیروزی انقلاب نوپای اسلامی در برابر دشمن خارجی، بلکه به عنوان آغاز پایداری سیاسی و تأمین ثبات در داخل قلمداد کرد. جا دارد این نوع کارکرد عملیات فتح‌المبین مورد بررسی‌های جامع‌تری قرار گیرد و با تأکید بر این تغییر سیاسی - اجتماعی تبیین شود.

بعد منطقه‌ای و جهانی عملیات

تأثیرات سیاسی - نظامی عملیات فتح‌المبین به خصوص در سطح منطقه‌ای و بر تصمیم‌گیری‌های بعدی عراق کلیه معادلات و محاسبات از پیش تعیین شده دشمن را به هم ریخت. تأثیرات منطقه‌ای آن به حدی بود که رئیس‌استخبارات عراق - که چند سال بعد از جنگ و در دوران حاکمیت صدام به اروپا پناهنده شد - در کتاب خود اعتراف می‌کند: "بزرگ‌ترین عملیاتی که کمر ارتش عراق را شکست، عملیات فتح‌المبین بود." وی تأکید می‌کند که این عملیات از نظر فیزیکی از چنان گستردگی برخوردار بود که به ارتش عراق ضربه سنگینی وارد شد و دیگر قادر به ایستادگی نبود."

همچنین کارشناس یهودی الاصل جنگ ایران و عراق نیز می‌نویسد: عملیات فتح‌المبین خفت‌بارترین شکست را از آغاز جنگ، نصیب ارتش عراق کرد.

بعد معنوی و روانی عملیات

بعد چهارم عملیات فتح‌المبین که باید مورد توجه قرار گیرد، ایمان و تکلیف الهی است. البته ویژگی مهم دوران دفاع مقدس در همین نکته نهفته است. الگوی تفکر

و رفتار رزمندگان، شهدا و ایثارگران به عنوان یک فرهنگ ارزشی - حماسی در تاریخ ثبت شد.

این الگو بیان‌گر نقش بی‌بدیل ایمان، روحیه فداکاری، خلاقیت و ابتکار عمل است که این فرهنگ برای همیشه در تاریخ ملت ایران الهام‌بخش خواهد بود. سال اول و دوم جنگ هم باید از همین بعد مقایسه شود. با مقایسه تفکر، مدیریت و رفتار نیروهای مسلح در این دو سال مشاهده می‌شود که تحول بزرگی در همه امور و بنیان‌های جبهه‌های جنگ ایجاد شده است. فرهنگ و ادبیات جبهه و مقاومت، اندیشه و تفکر نظامی، تاکتیک‌ها، رفتار فردی رزمندگان و اسامی و عنوان‌های مورد استفاده برای مقررها، گردان‌ها، کدها، رمزها، نقشه‌ها و کالک‌ها همه و همه در این دوره متحول شدند. به عنوان مثال اسامی مبارکی مانند بلال، عمار، یاسر و ... از سال دوم مورد استفاده قرار می‌گیرند. نباید فراموش کرد که اسامی و عناوین در حقیقت بیان‌گر طرز تفکر انسان‌هایی است که در یک محیط جغرافیایی زندگی می‌کنند.

متأسفانه در سال اول جنگ هیچ مفهوم و اسمی که بار معنوی و اعتقادی داشته باشد مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. در این دوره تنها بر ابزار متکی بودند و انسان مومن "نقش نداشت و برتری را در داشتن ابزار و سلاح بیشتر می‌دانستند.

البته امام (ره) به این اندیشه که در استراتژی "دادن زمین در برابر گرفتن زمان" تبلور یافته بود تعرض کردند و جنگ را تکلیف الهی دانستند. بنابراین در عملیات فتح‌المبین باید گفت که خداوند دشمن را مرعوب ساخت. خطبه ۵۶ نهج البلاغه این گونه می‌فرماید: "و لقد کنا مع رسول الله اباونا و ابنائنا و اخوانه و اعمالنا فلما رای الله الکتبت صدقنا انزل بعدونا البکت و انزل علینا النصر ... " حضرت علی (ع) در این خطبه اصحاب پیامبر را توصیف می‌فرماید. ترجمه بخشی از آن این است که: "ما

در حضور رسول خدا بودیم. پدران و فرزندان و برادران و عموهای خود را می‌کشتیم و این جنگ و کشتار با نزدیک‌ترین اشخاص، جز بر ایمان، تسلیم و کوشش مادر جهاد با دشمن نمی‌افزود... وقتی که خداوند صدق و خلوص ما را دید، دشمن ما را به ذلت و خواری نشانید و پیروزی را بر ما فرستاد... پیروزی عملیات فتح‌المبین در همین نکته نهفته است؛ چرا که تمامی امور و فعالیت‌ها در جبهه متحول شد. ایمان و تقوا محور کار رزمندگان شد. ارتش ما از این پس جان تازه‌ای گرفت. "ابزار محوری" کنار گذاشته شد و "خدا محوری" و "انسان با ایمان" جایگزین آن شد. در عملیات فتح‌المبین بود که امام (ره) پیام دادند که "من بر دست و بازوی شما رزمندگان بوسه می‌زنم."

قبل از انجام عملیات فتح‌المبین، عملیاتی بسه‌نام طریق‌القدس انجام شد. بعد از عملیات طریق‌القدس برخی فرماندهان لشکرها و تیپ‌ها دچار تردید شدند. خدمت برادر محسن رضایی آمدند و گفتند که دیگر نمی‌خواهند مسئولیت داشته باشند، و از این پس همچون نیروهای تک‌ور و رزمنده ساده خواهند جنگید. چرا که شاهد به شهادت رسیدن رزمندگان در این عملیات بودند. برادر رضایی موضوع را در محضر امام (ره) مطرح کردند و امام در پاسخ پیام دادند: "به راه خود ادامه دهید و چه کشته شوید و چه زنده بمانید، شما پیروزید. بروید خدا را شکر کنید که اسامی تک‌تک شما را از روز ازل در لوح محفوظ الهی ثبت کرده‌اند. خدا شما را انتخاب کرده است."

بُعد جغرافیایی منطقه

در اینجا لازم است در مورد جغرافیای منطقه و وضعیت نظامی دو طرف قبل از انجام عملیات فتح‌المبین نکاتی ذکر شود. ذکر این شرایط از آن جهت اهمیت دارد که فرماندهان و رزمندگان اسلام تنها با تکیه بر خلوص، ایمان، رهبری امام و داشتن روحی بزرگ عملیات را

طرح ریزی کردند و اگر چه مضطرب بودند اما به خداوند امید داشتند. منطقه عملیات فتح‌المبین مثلی است به وسعت سه هزار کیلومتر مربع در غرب رودخانه کرخه که قاعده‌اش از جزایه تا بیات است و دو ضلع دیگر آن یکی متکی بر رودخانه کرخه در شرق و ضلع دیگر آن بر ارتفاعات بلند تیشه‌کن، دالپری و سیپتون است. عراقی‌ها با ۱۰۰ کیلومتر پیش روی به داخل خاک ایران، این منطقه را به مدت ۱۸ ماه در اشغال خود داشتند. زمین این منطقه دارای سه نوع عارضه است: دشت، کوهستان و تپه ماهور. بنابراین دشمن با توجه به موقعیت، وسعت، عوارض حساس منطقه و ۱۸ ماه حضور و ناتوانی نیروهای مسلح ایران در بازپس‌گیری این مناطق در سال اول جنگ، دچار باورهای غلطی شده بود. امکانات دشمن شامل ۸ تیپ زرهی، ۱۲۰۰ دستگاه تانک، ۶ تیپ مکانیزه، ۱۱۰۰ دستگاه نفربر، ۲۰ تیپ پیاده و ۱۵ گردان توپخانه بود. استعداد نفرات دشمن ۷۰ هزار نفر بود که توسط هواپیما و هلی‌کوپتر نیز پشتیبانی می‌شدند. بدیهی است حمله به چنین دشمنی دشوار بود. ارتش عراق ۱۸ ماه فرصت داشت تا در این سرزمین تمام نقاط ضعف خود را بپوشاند.

در مقابل ما باید شرایط زمین و ارتش عراق را در منطقه شناسایی می‌کردیم، طرح ریزی می‌کردیم، نوع تاکتیک‌ها و شیوه رزم خود را معلوم می‌کردیم و حداقل ۱۰۰ هزار رزمنده را در یک حرکت و عملیات هماهنگ و در یک روز و یک ساعت به حرکت در می‌آوردیم.

ارتش و سپاه مجموعاً با ۲۴ تیپ در مقابل ۳۵ تیپ دشمن قرار داشتند. مشاهده می‌شود که قدرت آتش ما نسبت به دشمن ۱ به ۲۰، نفربر ۱ به ۱۰، و تانک ۱ به ۵ بود. به طور کلی امکانات و تجهیزات ارتش عراق بسیار زیاد بود. دشمن در ۱۳۶۰/۱۲/۲۸ قبل از عملیات فتح‌المبین با استعداد ۱۰ تیپ به بخشی از منطقه -از مقابل رادار تارقابیه و میشداغ - حمله کرد. این حمله از این جهت اهمیت

داشت که دشمن قصد داشت سازمان ما را در این منطقه به هم بریزد و بدین ترتیب می توانست در سرنوشت عملیات فتح المبین نقش منفی داشته باشد. البته با یاری خداوند و تدابیر امام (ره) و همت و تلاش رزمندگان و فرماندهان - اگر چه تلفاتی بر نیروهای ما وارد شد - اما عملیات در زمان مقرر با رمز مبارک یا زهرا (س) انجام شد.

البته فرماندهان قرارگاه های نصر، فجر، قدس و فتح - که چهار قرارگاه ما در این عملیات بودند - پس از این حمله عراق، با حضور در قرارگاه کربلا از برادر محسن رضایی - فرمانده وقت کل سپاه - فرصت یک ماهه برای کسب آمادگی مجدد خواستند. این موضوع فشار روحی سنگینی بر فرماندهان وارد ساخت. عده ای پیشنهاد کردند که برادر رضایی جهت استخاره و تصمیم گیری به محضر امام (ره) در تهران برود. فرصت هم نداشتیم، چرا که حداکثر تا دو شب دیگر باید حمله می کردیم. با توجه به این فرصت اندک و اینکه امکان مسافرت از راه زمینی - اتومبیل یا قطار - نبود یک خلبان نیروی هوایی ارتش به نام سرهنگ حق شناس - خدا رحمتش کند، بعدها شهید شد - که در قرارگاه حضور داشت و رابط قرارگاه ما با نیروی هوایی بود، اعلام آمادگی کرد که برادر محسن را با هواپیمای جنگی اف ۵ - به تهران منتقل نماید. آقای رضایی هم تصمیم گرفت که با وی برود. انسان برای اولین بار اگر بخواهد سوار هواپیمای جنگی بشود - که سرعش بیشتر از هواپیمای مسافربری است و جثه سبک و ورزیده جنگی دارد - خیلی بر جسم وی فشار وارد می شود. به هر حال سوار شدند. ۲۰ تا ۲۵ دقیقه طول می کشد که به تهران می رسند. وضو می گیرند و به خدمت امام (ره) می رسند و می خواهند برای تعیین تکلیف استخاره کنند و تصمیم بگیرند. امام (ره) تامل می فرمایند و می گویند: "نیازی به استخاره نیست اگر بررسی کرده اید و همه جوانب امر را دیده اید و طرح خود را آماده کرده اید، توکل کنید به خدا، ان شاء الله پیروزید. اگر خود شما خواستید در قرارگاه

تفالی بزیند و طلب خیری کنید، بعد از تصمیم گیری اشکال ندارد." (نقل به مضمون) آقا محسن با همان هواپیمای جنگی برگشت و همه ما دوباره در قرارگاه دور ایشان جمع شدیم.

فرماندهان گوش می دادند که نتیجه رفت و آمد چه شد، آقا محسن نقل کرد: امام (ره) حاضر نشدند استخاره کنند و رهنمودهایی ارائه فرمودند بر همین اساس تصمیم قطعی گرفته شد و برادر محسن رضایی تاکید کرد که: آماده شوید که تا دو شب دیگر به دشمن حمله می کنیم و به یاری خدا پیروز می شویم. همه فرماندهان طرح ها و نیروهای خود را بر مبنای شناسایی های صورت گرفته و کسب اطلاعات دقیق از زمین و دشمن سازمان دهی کرده و امکانات و نیروها را تا آنجایی که مقدور بود گردآوری کردند. پس از صحبت های برادر محسن رضایی با این حسن ختام که "ان شاء الله متکی بر ایمان های الهی و روح های بزرگ شما فرماندهان، با نام و یاد خدا پیروز می شویم"، فرماندهان همگی به طرف یگان ها، قرارگاه ها، لشکرها، تیپ ها و گردان های شان رفتند. من که خود در آن زمان به عنوان معاون عملیات قرارگاه مسئولیت داشتم مشاهده کردم که برادر محسن وضو گرفت، دو رکعت نماز خواند و قرآن را باز کرد، باور کردنی نبود سوره فتح آمد. از شدت شوق و ذوق، اشک در چشمان ایشان و همه ما جمع شد، آیات ۱۸ و ۱۹ سوره فتح آمد که می فرماید:

"لقد رضی الله عن المومنین اذ بیایعونک تحت الشجره فعلم ما فی قلوبهم فانزل السکینه علیهم و ااثبهم فتحاً قریباً (۱۸) و مغانم کثیره یاخذونها و کان الله عزیزاً حکیماً (۱۹)

بدین ترتیب خداوند، عملیات فتح المبین را تأیید و تصویب کرد و اذن داد که رزمندگان اسلام بر اشغال گران و متجاوزان حمله کنند. خوش به حال آن رزمندگان و خوش به حال شهدای عظیم عملیات فتح المبین. روح شان شاد.